

CASUS BELLI PROBLEMA VINCO KUDIRKOS PUBLICISTIKOJE

ANDRIUS VAIŠNYS

Vilniaus universiteto Žurnalistikos institutas
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas: andrius.vaisnys@kf.vu.lt

Straipsnyje nagrinėjama Vinco Kudirkos įvadyta ir vis dar aktuali jo publicistikos problema, kurią pats autorius apibūdino kaip „casus belli“ – pretekstą „karui sukelti“, apkaltinant puolimu prieš tam tikrą socialinį sluoksnį. Remiantis publikuotais šaltiniais („Tėvynės varpais“ ir jau aprašiusiais V. Kudirkos pažiūras autorių darbais), naujai nagrinėjamos visuomenės atgarsį sukėlusios ir tebekeliančios jautriausios temos, atsižvelgiant ir į jų publikavimo imtį. Šio straipsnio tikslai: pirma, aptarti šaltinius, kuriais autorius naudojo kaip pamatą polemikai plėtoti – juos atsirinko, tyrinėjo (skaitė), vertino, kaupė socialinei kritikai pateikti; antra, įrodyti, kad jie padėjo V. Kudirkai atskleisti socialinių konfliktų priežastis ir nuosekliai juos vertinti XIX amžiaus socialinės raidos kontekste.

Reikšminiai žodžiai: šaltiniai, „Tėvynės varpai“, Katalikų bažnyčia, žydų bendruomenė, lenkų kultūra, pažiūros, socialinės problemos.

Vinco Kudirkos publicistika turi itin ryškų poleminių bruožą, ypač „Tėvynės varpai“. Autorius išjudino ne tik Lietuvai, bet ir visam carinės imperijos regionui būdingas problemas, atskleisdamas jų priežastis, padarydamas mums naudingų įžvalgų apie XIX amžiaus visuomenės konfliktus. Tačiau V. Kudirka pats tapo kritikos objektu ir tam tikrais aspektais iki šiol išlieka, todėl mes turime įvertinti, ar jo atžvilgiu paskleistos charakteristikos yra pamatuotos. Būtina atkreipti dėmesį ne tik į literatūrą, kurią jis rinkosi arba gaudavo susipažinti ir kuri turėjo įtakos jo principams klostytis, bet ir

į tai, kada ir kodėl V. Kudirkos publicistikai arba net jo asmenybei suteikti tam tikri apibūdinimai (bedievio, antisemito, polonofilo, nacionalisto ir pan.).

Įsivaizduokime, kad mes patenkame į Vinco Kudirkos biblioteką. Ją, dabar kaip „virtualų“ kūrinių, būtų galima sudaryti randant duomenų iš V. Kudirkos paskelbtuose tekstuose minimų leidinių, iš amžininkų prisiminimų ar dokumentų, taip pat iš V. Kudirkos tekstuose minimų sąvokų, sampratų, kurios tyrinėtojams leidžia daryti išvadas, su kokia literatūra XIX amžiaus inteligentijos lyderis buvo susipažinęs, kas lėmė jo pažiūras.

Pastaroji aplinkybė yra viena įdomiausių: dėl galimybės interpretuoti V. Kudirkos kūrybą mokslininkai ieško naujų prasmų, ryšių tarp asmenybių ir įvykių, svarsto tarpusavyje.

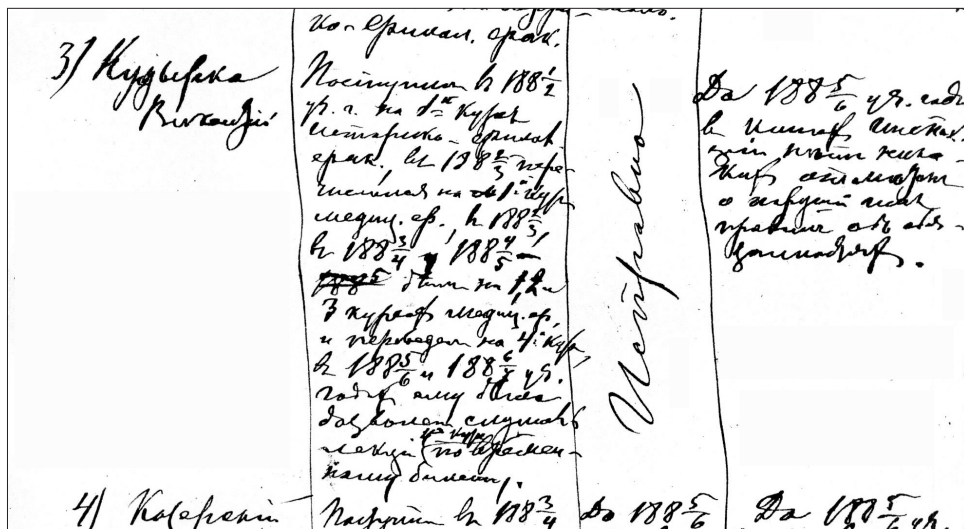
Aldona Vaitiekūnienė 1988 metais įvardijo autorius, kurie minimi keliuose rankraščiuose arba keliolikoje publikacijų, susijusių su V. Kudirkos pomėgiu skaityti [21]. Istorikų Jano Długoszo („Roczniki, czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego“), Mykolo Balinskio („Starożytna Polska“, „Historia Wilna“), Vilniaus universiteto Šbravcų draugijos nario Teodoro Narbuto („Dzieje starożytne narodu litewskiego“ (9 tomai); „Pomniki do dziejów litewskich“; „Dzieje narodu litewskiego w krótkości zebrane z dołączeniem potoku pochodzeń ludów narodu litewskiego“; „Teodora Narbutta pomniejsze pisma historyczne szczególnie do historyi Litwy odnoszące się“) tuo laikotarpiu buvę reikšmingiausi, bet, kaip žinome, mitų ir prielaidų kupini darbai. Nebuvo jokios alternatyvos norėjusiam pažinti Lietuvos praeitį, pajusti jos dvasią, kaip tik skaityti autorius, šiandien pelnytai laikomus iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kilusiais klasicizmo ir romantizmo kūrybos milžiniais – poetus Adomą Mickevičių, Juliuszą Słowackį, Józefą Ignacą Kraszewską, Ludwiką Władysławą Syrokomlą. Tiesa, dar vyskupas ir poetas Ignacas Krasickis, turintis būti, atsižvelgiant į gyvenimo laikotarpį, tame sąrašė pirmas. Tai pakankama pagrįsti V. Kudirkos susižavėjimui lenkų kultūra ir jos įtaka Lietuvos kultūros raidai. Tačiau čia

ne jis yra visuomenės kritikas: jis yra iš pamintų įtaigios literatūros šaltinių sukurtos kultūrinės vizijos įkaitas.

Kritiko pažiūroms didžiausią įtaką padarė studijų laikotarpis Varšuvoje, kur ne tik literatūros sąrašas išsiplėtė. Tai metas, kai V. Kudirka galėjo bendrauti ir bendradarbiauti su lenkiškų leidinių redaktoriais, žurnalistais, imti skaityti įvairią periodinę spaudą. Tik Varšuvoje galėjo subręsti V. Kudirka – socialinės tikrovės kritikas, atsisakantis romantinio požiūrio į istoriją ir dabartį.

Kritiko pozicija, kurią V. Kudirka užėmė tarsi laisvą vietą dykumoje, jo paties yra apibūdinta kaip sunki dalia visuomenėje. Apie save parašęs: „Neužvydėtina dalis juodo pranašo, kuriuomi turiu būti šiuomi žygiu!“ [5]. Toks savo misijos apibūdinimas susijęs su niūriomis išvalgomis apie tautos (ypač jos katalikiškos dalies), kalbos ateitį, jeigu nebus įveikta carinė draudimų ir represijų politika. V. Kudirkos paties sau suteiktą „juodojo pranašo“ įvaizdį lėmė dvejopas vertinamasis ryšys – jis vertino socialinius santykius, veiksenas, asmenis („Žinios iš mūsų gyvenimo šiandieninio – tai viena tik juodoji knyga“ [14]), o jį vertino aktyvi dalis skaitytojų ir lietuviybės veikėjų. Tai ir yra V. Kudirkos poleminio darbo problema: įvairios charakteristikos, vėliau teikiamos pačiam V. Kudirkai, yra grindžiamos tik tuo, ką autorius parašydavo, neatsižvelgiant, kodėl jis taip rašo.

Nepraėjus metams nuo „Varpo“ išleidimo „Tėvynės varpuose“ V. Kudirka teigia: „Rašai žodį ir žinai, kad tyko daugelis, idant

Inspektorius pažyma Varšuvos imperatoriškojo universiteto senatui apie V. Kudirkos pažangumą ir drausmingumą, kai šis paprašė leidimo baigti studijas. *Varšuvos miesto archyvas*, Varšuvos imperatoriškojo universiteto byla

padaryt iš jo *casum belli*¹⁴ [8]. Žinoma, būtina turėti mintyse subjektus ir objektus, kuriems buvo taikoma kritika: kunigus, gydytojus, lietuvių inteligentiją ir valstiečius, žydų bendruomenę, lenkų inteligentiją, nusiteikusią prieš „litvomanus“.

Jautriausios temos, suteikiančius V. Kudirkos biografijai prieštarigų vertinimų iki šiol, akivaizdžiai yra trys: Katalikų bažnyčios elgsena, žydų bendruomenės verslumas, lietuvių ir lenkų kultūrų atskirumas.

Casus belli dėl pirmos temos tarp išskirtų yra tariama V. Kudirkos neigiama nuostata Katalikų bažnyčios atžvilgiu. Šią nuostatą sukūrė keletas publicistų, bet pirmieji buvo „Apžvalgos“ ir „Tėvynės sargo“ autoriai (pavyzdžiui,

¹ *Casus belli* – karo pretekstas, priežastis (lot.).

Juozas Tumas-Vaižgantas, negalėjęs nuslėpti savo neigiamų jausmų V. Kudirkai).

Kūrinys, aiškiausiai leidžiantis suvokti V. Kudirkos pažiūras, yra „Tėvynės varpai“, kurį reikėtų įvardyti kaip dienoraštį (jo atitikmenys dabar akivaizdžiai yra tinklaraščiuose), kur įvykis ne tik skelbiamas, bet ir komentuojamas. Ištyrę V. Kudirkos minimus ir nagrinėjamus faktus, temas, klausimus „Tėvynės varpuose“, rasime iš viso 385 probleminius epizodus (nėra galima jų interpretuoti mažiau kaip 350, bet ir ne daugiau kaip 390). Taigi peržvelgę rasime 29 komentarus, susijusius su kunigų veikla, Bažnyčia ir/ar Cerkve. Nė vienas epizodas nesudaro prielaidų manyti, kad tai „bedievio kronika“, nukreipta prieš katalikus ir tikybą. Priešingai: iš 385 epizodų tai sudaro

7,6 proc. įvairių temų; pavyzdžiui, išskirtina, kad V. Kudirkai rūpi neremontuojama bažnyčia Alvite (1899), katalikų tikybos teisė (1890, 1891) ir valdžios nepasitikėjimas lietuviais katalikais (1890), katalikybė ir lietuvybė, prasikaltę lietuvybei kunigai (1892), kunigo teisė skaityti Evangeliją lietuviškai (1895). Jis apibūdina nedoro kunigo įvaizdį („storas pilvas, pasipūtęs kišenių ir riebi gaspadinė“, 1897), pasižiausia prieš popiežių Leoną XIII (1894, 1895), enciklikoje ginantį Rusijos caro politiką ir nepastebintį katalikų teisių pažeidimų, kaip antai skerdynių Kražiuose. Ar tai nacionalisto tekstai? Taip, visa publicistika ir politinė veikla buvo nukreipta tautinei demokratijai kurti. Man atrodo, net ir Vincentui Lukoševičiui lietuvių liberalizmo tyrimuose abejojant, jog V. Kudirka pritrūkęs („neturėjęs“) aiškaus politinio tikslo [17], ten pat galima rasti būtent tokį atsakymą. Manau, kur kas svaresnė yra įžvalga, kad V. Kudirka norėjo išgryninti nacionalinės inteligentijos vadovavimą tautiniam sąjūdžiui, užuot įrodinėjus, kad jis siekęs visus lietuvius suvienyti. Ginant jų teises ir skelbiant racionalią argumentuotą kritiką, neįmanoma visų suvienyti (ypač išlaikyti sąjungą su dvasininkijos vadovais) – iš V. Kudirkos tekstų matyti, kad tai žinojęs.

Atsižvelgdami į XIX a. formuotą lietuviško laikraščio skaitytojų auditoriją, dėl kurios su „Varpu“ aistringai konkuravo „Tėvynės sargas“, turime suvokti, jog, pavyzdžiui, paskelbdamas komentarą tarsi „studiją“ apie Lietuvos „išganymo armiją“ – davatkas, kurias suskirstė lyg rūšį į du porūšius [13], V. Kudirka pakurstė aistras ir numanė,

kad suteikęs daugiau prielaidų apšaukti jį bedieviu. Nereikia ginčytis, kuo iš tikrųjų save laikė V. Kudirka (nebent patikėtume iš frazės: „Da nesmagiau žmogui, pripažintam per bedievių, kalbėt apie išganymą dvasios“ [16]), nes visa palikta informacija šia tema yra prieštaringa. Kai tik prisiminsime Dievo įsakymą neminėti Jo vardo be reikalo (arba – pagal kitą Knygą – nekurti sau paveiklo, panašaus į Dievą), tai V. Kudirkos satyrinis tekstas apie žmogaus polinkį pateisinti trūkumus ir ligas „tokia valia Dievo“ (1890) pasirodys lyg išplėstinis to įsakymo komentaras, kuriame išskirtume šią kritiko citatą: „Juk tas pats tikėjimas duoda žmogui liuosą valią ir liepia pusėtiną nelaimių našta priimti...“ [6]. Kita vertus, kartkartėmis pasitaikantys dienoraštyje emocingi autoriaus kreipiniai į Dievą nėra ironiški. Tačiau V. Kudirka negalėjo tuo laikotarpiu įtikinti savo oponentų, jog nesąs Bažnyčios, ypač katalikų, priešas, nes kritikos objektai būtų turėję pripažinti verti kritikos už nedorą arba netinkamą elgseną.

Juozas Tumas-Vaižgantas tik 1924 metais yra parašęs, jog kartą V. Kudirkos akivaizdoje pasielgęs „netaktiškai“, kai papriekaištavo jam dėl „Varpo“ publikacijų už sugadintus santykius „su kunigija“ [20, 42]. Toks pavėluotai savikritiškas požiūris įtikina, juolab kad kai kur prisiminimuose amžininkams būdinga daryti apibendrinimų iš nuogirdų net ir apskritai nesivadovaujant logika. Pavyzdžiui, J. Tumas-Vaižgantas yra parašęs, kodėl žydai V. Kudirkai Šakiuose nenorėję nuomoti buto: „Žinojo jau ir iš „Varpo“, jog šis pozityvistas yra lietuvių tautos kėlėjas“

[20, 43]. Bandykime tik įsivaizduoti, kad Šakių žydų bendruomenės nariai skaitė nelegaliai platintą lietuvišką žurnalą! Nebent tuo atveju, jeigu kuris būtų padėjęs tą leidinį pargabenti per sieną... Tačiau tokių liudijimų neaptikta. Kita vertus, J. Tumo-Vaižganto pastaba apie V. Kudirką, jog „ne kunigų priešas“, paskelbta praėjus 25 metams nuo V. Kudirkos mirties, būtų buvusi reikšmingesnė, jei atitinkamai būtų pareikšta jau „Tėvynės sarge“.

Norėčiau paryškinti ir kitą iš prisiminimų kilnojamą ir kai kur moksliniuose straipsniuose kartojamą netikslumą apie V. Kudirkos studijų Varšuvos imperatoriškajame universitete pertrauką. Kai buvo paleistas iš kalėjimo, V. Kudirka gavo laikinąjį studento pažymėjimą, kad 1885–1886 ir 1886–1887 mokslo metais galėtų klausytis ketvirto kurso paskaitų («*дозволено слушать лекции по временному билету*») [22], nors Jonas Staugaitis teigė, kad esą „Universiteto durys jam buvo uždarytos“ [19] dvejiems metams. V. Kudirkos, kaip ir kitų bylos dalyvių, pažangumas ir drausmė per tuos dvejus metus buvo svarstomi Universiteto senate, bet nežinoma, ar tikrai iš „caro malonės“. Mat nuo tos akimirkos, kai paliko kalėjimą, akivaizdu, kad ryšį su „Proletariato“ organizacija vertino kaip atsitiktinumą ir itin nesėkmingą nuotykį. Taigi ir V. Kudirkos argumentais, kodėl rašas apie kunigų ir Bažnyčios klaidas, pavyzdžiui, kad „minėti straipsniai valo katalikystę, o ne teršia“ [15], šiais laikais galime ir turime patikėti. Anuo laikotarpiu paprasčiausias būdas juos atmesti tiems, kuriuos jis kritikavo, buvo

mitologizuoti V. Kudirkos bedieviškumą. Išplėsdami šią problemą ir naršydami tarp kitų V. Kudirkos kūrinių, turime pastebėti ir naujausius požiūrius.

Reginos Koženiausienės tyrinėjimas atskleidžia Vinco Kudirkos kūrybinį ryšį su Išminties knyga. Viena vertus, niekas ir nedrįstų abejoti, kad tą knygą V. Kudirka yra laikęs rankose nuo vaikystės iki apsisprendimo palikti kunigų seminariją Seinuose: Šventojo Rašto tekstai V. Kudirką turėjo lydėti ne tik kaip etinių vertybių pažinimo, atrankos, jų brandinimo, bet ir kaip formaliųjų užduočių rasti atsakymus šaltinis studijų metais. Svarbi yra ta išvada, kurią skelbia R. Koženiausienė: „Tautiškos giesmės“ žodžiai yra Šventojo Rašto referencija“ [2]. Taigi dėmesingas skaitymas ir gilesnė prasmų analizė paneigia tiesmuką kaltinimą himno autoriui, neva „nei Dievo, kokio kito švento dalyko nė kvapo“ [18]. Ir „Tautiška giesmė“, ir poleminės pastabos „Tėvynės varpų“ dienoraštyje rodo Šventąjį Raštą nuolat buvus tarp V. Kudirkos skaitinių. Šis pamatinis kūrinys ir gydytojo išsilavinimas padėjo V. Kudirkai kritikuoti ne tik Bažnyčios elgesį, atskleisti naujų ganytojų veiklos prasmų ir iššūkių, kurie vėrėsi nacionalinio sąjūdžio kontekste, bet ir nagrinėti lietuvių tautos moralę (pavyzdžiui., „Saugok mus, Dieve, ir nuo judošių, kurie už „trisdešimt grašių“ nesibjaurie parduoti savo brolių“ [4]), vertinti savo tikėjimo ir kitų bendruomenių, valdininkų, bažnytinės ir pasaulietinės valdžios elgesį, diagnozuoti akivaizdžias socialines ligas.

Casus belli antrosios temos atveju dabar yra sudėtingiau atpažįstama. Pirmiausia

dėl to, jog dėl jos V. Kudirkai nereikėjo aiškintis savo skaitytojams (nesiaiškino ir katalikiškosios pakraipos „Tėvynės sargas“), kodėl kritikuojas žydų bendruomenės gyvenimą, kodėl kuriantis iš esmės neigiamą žydo įvaizdį. Užtat *dabar* tarp antisemitų V. Kudirka minimas pirmiau visų kitų XIX a. lietuvių publicistų. Satyra apie žydus ir Kristų („Kodėl žydai nevalgo kiaulienos“) tapo „Kudirkos-antisemito“ įvaizdžio žyme jo biografijoje, nors literatūroje apie kūrinėlį klaidžioja Vytauto Kavolio paleista pastaba: „nereikšmingas satyrinis eilėraštis“ [1]. Deja, trumpai apžvelgdamas žydų problematikos nagrinėjimą V. Kudirkos publicistikoje, V. Kavolis pateikė išvadą apie tai kaip apie didžiausią ydą: „moralinis provincializmas žydų atžvilgiu“ [1]. Negalima su tokiu vertinimu sutikti, nes jis XX a. 7-ąjį dešimtmetį pateiktas naujomis politinėmis aplinkybėmis, nebyliai įsiklausant į holokausto tragediją. Tačiau *dabar* turime pabrėžti V. Kudirkos politinį tikslą, kurį suformulavo Varšuvoje įkurdamas Lietuvos politinę draugiją, – išskirti lietuvių tautiškumą. Ten pat [3] buvo pasakyta apie lietuvių patraukimą „į prekystę“. Tik atsižvelgę į ekonominius ryšius ir nacionalinius santykius XIX a. pabaigoje, bandysime suprasti, kodėl V. Kudirka veik kaip pavyzdį rodo prancūzų žurnalisto ir redaktoriaus Edouardo Drumont'o (vėliau tapusio antisemitizmo lyderiu) knygą *La France juive* (1886). Įrašydami šią knygą į V. Kudirkos biblioteką, patvirtinsime tik tiek, kad jis stebėjo antisemitizmo erdvę visoje Europoje. Greta turime pastebėti laikraštį „Novoje Vremia“ (Новое время),

kurį Sankt Peterburge įkūrė ir pradėjo leisti Vilniaus publicistas ir redaktorius Adamas Honoris Kirkoras, o 1890-aisiais, kai jį skaitė V. Kudirka, redagavo žurnalistas, kritikas, dramaturgas Aleksejus Suvorinas. „Novoje Vremia“ buvo vertinamas kaip europietiškas dienraštis, laikomas liberaliu, tačiau skelbdavo palyginti aštrius kritiko Viktoro Burenino straipsnius žydų gyvenimo temomis. Atsižvelgiant į tai, kad V. Kudirkai iš prigimties patiko satyra, jis neabejotinai skaitydavo ir „Novoje Vremia“, perkeldamas kai kurias išvalgas į „Tėvynės varpus“: „Vilniuje, Varšavoje, Odesoje ir kitur žydai atima uždarbį prekėjams, amatininkams, tiesų apgynėjams, vaistininkams, rašėjams laikraščių ir t. t.“ [7] arba: „Paslaptomis prekiauja degtine, užsiima skolinimais pinigų, perka nuo valsčionių vogtus daiktus, audeklą, javus ir t. t., o už viską moka degtine“ [12]. V. Kudirka ir žydų gyvenimą nagrinėjo pasitelkdamas statistinius duomenis ir tikrus atvejus, iš jų sukurdamas argumentus aštriai kritikai. „Žydų problematika“ aptariamame kūrinyje sudaro 2,5 procento. Ją galima įvairiai nagrinėti, tačiau būtina išlaikyti ryšį su esminiais šaltiniais, atskleidžiančiais epochos ypatumus ir objektyvumo nuovoką, atsižvelgiant į žydų istorijos raidą Lietuvoje: carinio režimo represijos prieš žydų bendruomenę buvo organizuotos XIX amžiaus pradžioje, todėl jos susitelkimas miestuose ir sukurtos sąlygos nacionalinei priešpriešai amžiaus pabaigoje negali būti priskiriamos V. Kudirkos vaizduotei.

Jei tikrai taikytume „moralinio provincialumo“ charakteristiką tik V. Kudirkai,

nubrauktume socialinių santykių konteksto problemas ne tik vadinamajame Rusijos imperijos Šiaurės Vakarų krašte (įskaitant V. Kudirkos tikrovišką tautinių santykių patyrimą Varšuvoje kaip faktų dalelę), bet ir visame Vidurio ir Rytų Europos regione. Antai V. Kudirka teigia, kad Vilniaus generalgubernatorius I. Kachanovas „ne pirmas tarp gubernatorių pasakė tiesiog žydams šturkščius ir teisingus žodžius, vienok Lietuvos žydai tai tikrai pirmąkart išgirdo nuo vyriausybės teisybę“ [9]. Ta „teisybė“ – įsiklausykime – yra apie paliekamus be priežiūros vaikus, trukdymus policijai išaiškinti nusikaltėlius. Kodėl V. Kudirka pritarė generalgubernatoriui, kurį kitais klausimais kritikuodavo? Tai atitiko jo pažiūras į žydų bendruomenės gyvenimo būdą, kuris esą trukdė lietuviams patekti į miestus, verstis amatais. Šiandienė antisemitizmo samprata yra neabejotinai politiškai platesnė, siejama su pritarimu nacių nusikaltimams, bet visiškai netolygi V. Kudirkos antisemitinei pozicijai, ypač jeigu ji išskiriama iš visos jo kritikos, skirtos lenkų istorinėms aspiracijoms, rusų patvaldytei ir biurokratijai. V. Kudirka nedalyvavo jokiaje veikloje (organizacijoje), kuri būtų nukreipta prieš kurios nors tautybės gyventojus; jo tikslas buvo nurodyti trūkumus ir visuomenės problemas ar ydas.

„Tėvynės varpuose“ V. Kudirka kaip polemikos šaltinį pamini 37 periodinius leidinius. Rusijos imperijos politiniuose centruose – Maskvoje ir Sankt Peterburge leisti rusiški laikraščiai V. Kudirkai suteikdavo galimybę palyginti savo vertinimus su Rusijos politikos tikslais vadinamajame Šiaurės Vakarų krašte.

Tuo noriu pasakyti, kad ne tik žydų klausimu V. Kudirka galėdavo rasti patvirtinimą savo nuostatomis ir įžvalgoms rusiškoje periodikoje. Kitaip tariant, iš jos jis semdavosi informacijos ne tik publicistinei „atakai“ prieš imperijos režimą, bet prirėkus net ir... už lietuviybę. Antai įžymaus leidėjo Michailo Katkovo įkurtas reakcingas, patvaldytės principus saugojęs laikraštis „Moskovskije Vedomosti“ (Московскія Вѣдомости) V. Kudirkai tiko komentuojant persekiojimus už lietuviybę Seinų seminarijoje, mat „Moskovskije Vedomosti“ Seinų seminariją jau buvo pavadinęs „lenkystės lizdu“. Žinoma, tai buvo laikraštis, nuo pat 1863-ųjų pasisakęs prieš lenkų kovos sąjūdį, už Rusijos imperijos vientisumą, tačiau V. Kudirkai, atsiribojusiam nuo „lenkiško klausimo“ ir siekiančiam lietuvių kultūros atskirties, buvo priimtina naudotis kiekvienu šaltiniu, kuris padeda pagrįsti jo kritiką „Tėvynės varpų“ dienoraštyje. Taigi jis parodo, kaip 1897 metais dienraščiui „Sankt Peterburgo žinios“ (С.-Петербургскія вѣдомости) užtarus siekius panaikinti lietuviškos spaudos draudimą į tai reaguoja kita rusų, taip pat ir vokiečių spauda.

V. Kudirka savęs netapatino nė su vienu išoriniu žurnalistikos šaltiniu, nes buvo atskiros politikos veikėjas. Dėmesingai skaitydami „Tėvynės varpus“, atrasime, kad ir varpininkams būdavo kritiškas. Kita vertus, kartais jam pačiam naujas „Varpo“ numeris, sudėtas anapus Nemuno, tapdavo naujų minčių šaltiniu.

Ir trečia. Lenkų ir lietuvių kultūros atskirtinumą V. Kudirka pasirinko kaip savo

politinės ir publicistinės veiklos koncepcija būtent Varšuvoje. Didelės nuostabos tai nekeltų: galėjęs susitapatinti su lenkų kultūra (bandė tai daryti nuo mokyklos laikų, iki įstojo į Imperatoriškąją universitetą), labai gerai ją pažinęs, bet turėjęs ir puikią progą išplėsti kultūros pojūtį – tai rodo V. Kudirkos žavėjimasis herojine literatūra (skaityta originalo kalba, pavyzdžiui, F. Schillerio „Orleano mergelė“), kai kurie jo atlikti Vakarų Europos autorių kūriniai vertimai. Varšuva suteikė du fizinius kintančios tikrovės pojūčius – išdavystę, atskleidžiant V. Kudirką kaip nelegalios „Proletariato“ draugijos bendradarbį, ir kalėjimą, tardant V. Kudirką kaip politinį nusikaltėlį. Galimybė susipažinti su pozityvizmu, kurį skleidė lenkų istorikas, kritikas, rašytojas, publicistas Aleksandras Świątochowski, galėjo būti ir paskata vertinti tikrovės įvykius racionaliai, tapti visuomenės aktyvistu, politiku ir priartinti sau Augusto Comto filosofiją. Tai ir yra pamatas atsakyti į klausimą, kodėl reikia dirbti lietuvių tautos labui.

Be abejo, Varšuvos imperatoriškasis universitetas galėjo parodyti žydų jaunimo atskirtį (žydai dominavo Medicinos fakulteto farmacininkų specialybėje). Tai buvo regimi ir toje aplinkoje atitinkamai vertinami dalykai, jų išvengti V. Kudirka negalėjo. Sutikčiau, kad tai formavo įsitikinimus keisti socialinius santykius plečiant lietuvių teises.

Kaip ir žydų atveju, neįmanoma apkalinti V. Kudirkos fizine *neapykanta* lenkams, nors mažų mažiausia vieno ištraukto fragmento iš jo dienoraščio pakaktų

V. Kudirkai taip apibūdinti: „visur minasi po kojų mūsų „lenkeliai“, „puslenkeliai“, „lenkpaikiai“ [11]. Tačiau nepamirškime, jis pats tas būsenas išgyveno! Kai skaitome „Tėvynės varpuose“ komentarą apie slaptą Kijevo policijos raštą geležinkelių valdybai dėl nepasitikėjimo darbuotojais lenkais [10], kuriame V. Kudirka piktinasi maskolių požiūriu į katalikus, turime pripažinti: V. Kudirkos politinė publicistika yra ne tik nuosekli, bet ir objektyvi. Tai tikrovės dokumentinė publicistika, kuriai galima taikyti klasikinius estetikos ir kūrybos kriterijus ir nematuoti šiuolaikiniais politiniais argumentais.

Kartą, polemizuodamas su „Novoje Vremia“ apie profilaktiką dėl poreikio išgydyti Rusijos valstybėje nacionalinę ir ūkinę nelygybę, V. Kudirka pabrėžė, kokios yra Rusijos imperijoje didžiausios ligos priežastys: „nelygumas tiesų dėl visų valstijos gaivalų ir luomų, tai stoka tautiškos ir tikėjimiškos tolerancijos“ [13]. Tačiau jo kūrybos problema yra užkoduota tarp žodžių: skaitant galima rasti socialines problemas, bet galima jų nepastebėti, paliekant tik nacionalinių santykių temą vieninteliu – priešpriešos aspektu. Tada V. Kudirka tampa paradoksaliai teisuus: *casus belli* yra kiekvienoje „Tėvynės varpu“ pastraipoje. Štai kodėl šiandien netoleranciją ir neapykantą skatinančiais atvejais antisemitinėje lietuviškoje publicistikoje palyginti vulgariai, nesąžiningai pasinaudojama V. Kudirkos skelbtais tektais.

IŠVADOS

Apibendrinant šaltinius būtina pabrėžti, kad V. Kudirkai netinkama šiuolaikinė antisemitizmo, bedievio ir panaši charakteristika,

nes jis vertino reiškinius kaip kritikas arba kaip satyrikas, kurio kūryba yra socialinių problemų ir santykių atspindys, o ne politinės veiklos programa. Skirti tokias „charakteristikas“ tolygu ginčyti ir ignoruoti XIX a. pabaigos socialines problemas šiame Europos regione – Rusijos imperijos pakrastyje. Varšuvoje priimtas apsisprendi-

mas plėtoti lietuvių kultūrą ir ginti politines lietuvių teises buvo pozityvistinės filosofijos pažinimo rezultatas. V. Kudirka, užsibrėžęs išryškinti lietuvių tautos vienijimo būdus, kritikos objektus rinkosi ne pagal tautybę ir tikėjimą, bet pagal elgsenas, veiksenas, lemiančias siauras lietuvių teises ir netinkamą elgesį (taip pat ir lietuvių).

NUORODOS

1. KAVOLIS, Vytautas. *Žmogaus genezė*: psichologinė Vinco Kudirkos studija. Chicago (Ill.): Chicagos lietuvių literatūros d-ja, 1963, p. 26.
2. KOŽENIAUSKIENĖ, Regina. Intertekstualumas: referencija, tariamas dialogas ir kitos stilistinės raiškos formos. *Lietuvių kalba*, 2007, nr. 1, p. 8.
3. KUDIRKA, Vincas. *Raštai*. Vilnius: Vaga, 1989, t. 1, p. 21–25.
4. KUDIRKA, Vincas. Tėvynės varpai (Varpas, 1889, nr. 9). Iš *Vinco Kudirkos raštai*. Tilžė, 1906, t. 2, p. 16.
5. KUDIRKA, Vincas. Tėvynės varpai (Varpas, 1889, nr. 10). Iš *Vinco Kudirkos raštai*. Tilžė, 1906, t. 2, p. 22.
6. KUDIRKA, Vincas. Tėvynės varpai (Varpas, 1890, nr. 3). Iš *Vinco Kudirkos raštai*. Tilžė, 1906, t. 2, p. 59.
7. KUDIRKA, Vincas. Tėvynės varpai (Varpas, 1890, nr. 7). Iš *Vinco Kudirkos raštai*. Tilžė, 1906, t. 2, p. 77.
8. KUDIRKA, Vincas. Tėvynės varpai (Varpas, 1890, nr. 8). Iš *Vinco Kudirkos raštai*. Tilžė, 1906, t. 2, p. 88.
9. KUDIRKA, Vincas. Tėvynės varpai (Varpas, 1890, nr. 10). Iš *Vinco Kudirkos raštai*. Tilžė, 1906, t. 2, p. 92.
10. KUDIRKA, Vincas. Tėvynės varpai (Varpas, 1890, nr. 11). Iš *Vinco Kudirkos raštai*. Tilžė, 1906, t. 2, p. 97.
11. KUDIRKA, Vincas. Tėvynės varpai (Varpas, 1891, nr. 1). Iš *Vinco Kudirkos raštai*. Tilžė, 1906, t. 2, p. 104.
12. KUDIRKA, Vincas. Tėvynės varpai (Varpas, 1891, nr. 5). Iš *Vinco Kudirkos raštai*. Tilžė, 1906, t. 2, p. 69.
13. KUDIRKA, Vincas. Tėvynės varpai (Varpas, 1891, nr. 8). Iš *Vinco Kudirkos raštai*. Tilžė, 1906, t. 2, p. 127.
14. KUDIRKA, Vincas. Tėvynės varpai (Varpas, 1892, nr. 2). Iš *Vinco Kudirkos raštai*. Tilžė, 1906, t. 2, p. 154.
15. KUDIRKA, Vincas. Tėvynės varpai (Varpas, 1894, nr. 7). Iš *Vinco Kudirkos raštai*. Tilžė, 1906, t. 2, p. 258.
16. KUDIRKA, Vincas. Tėvynės varpai (Varpas, 1896, nr. 9). Iš *Vinco Kudirkos raštai*. Tilžė, 1906, t. 2, p. 330.
17. LUKOŠEVIČIUS, Vincentas. *Liberalizmo raida Lietuvoje*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1995. 484 p.
18. MACIŪNAS, Vincas. Lietuvos himno istorijos bruožai. Iš *Lietuvos himnas*. Vilnius: LNM, 2005, p. 36.

19. STAUGAITIS, J. *Dr. V. Kudirka kaipo gydytojas*. Kaunas: Varpas, 1925, p. 10.

20. TUMAS, Juozas. *Vincas Kudirka – Vincas Kapsas*. Kaunas: Varpas, 1924, p. 42, 43.

21. VAITIEKŪNIENĖ, Aldona. Vincas

Kudirka. Iš KUDIRKA, Vincas. *Raštai*. Vilnius: Vaga, 1989, t. 1, p. 8–9.

22. *Varšuvos imperatoriškojo universiteto kanceliarija*. Sekretnoje delo, 1885–1893. Varšuvos miesto archyvas, sign. 538, lap. 81.

CASUS BELLI PROBLEM IN PUBLICISTIC WRITINGS OF VINCAS KUDIRKA

ANDRIUS VAIŠNYS

Abstract

The article explores a still topical issue concerning publicistic writings of Vincas Kudirka, a leader of the 19th century political struggle of Lithuanians and a publicist, characterized by him as *casus belli*, i. e. a pretext to “instigate war” accusing him of an attack against a certain social stratum. The author of the article presents a fresh look at the most sensitive three themes which don't stop provoking public resonance produced by V. Kudirka's diary *Bells of Fatherland* (which now can be equated with evil), taking into consideration the contents of the publication: the conduct of the Catholic Church, the enterprise of the Jewish community, and the separability of Lithuanian and Polish cultures.

The volume of the study of these themes is small, i. e. from 2.6 to 7 per cent in comparison with the amount of the published and commented facts, in the whole work (385 problematic episodes). However, it was not only at the time of its

publication that *Bells of Fatherland* provoked (particularly the criticism of priests). Even today, due to the presentation style of the mentioned themes, V. Kudirka is sometimes referred to as an anti-Semite, an atheist and by other characteristics. The article reviews the cultural and literary sources as well as the circumstances (particularly his life in Warsaw) which exerted influence on Kudirka's world perception. The author of the article is of the opinion that today's anti-Semitic conception should not be employed in respect of the personality of V. Kudirka since the publicist, as a satirist and critic, presented 19th century problems, social conflicts and didn't participate in any organization marked by anti-Semitism or anticlerical features. He was concerned with restraint rights of the Lithuanian nation in the Russian empire. The author is convinced that the attempts to employ V. Kudirka's extracts from the 19th century context in today's anti-Semitic publications are a dishonest and vulgar action.

Įteikta 2009 m. balandžio mėn.